

Hygrocybe flavipes Lila vaxskivling. Kategori NT. Holmtorpet 1998. Ny för landskapet Vsm.

Hygrocybe fornicata Musseronvaxskivling. Två lokaler kända; Holmtorpet och Muren.

Hygrocybe lacmus Grålila vaxskivling. Kategori NT. Endast känd från Holmtorpet, (1998).

Hygrocybe phaeococcinea Mörk blodvaxskivling. Kategori NT. Första fyndet i Muren, 1998. Ny för landskapet Vsm.

Hygrocybe punicea Scharlakansvaxskivling. Kategori NT. Inte direkt ovanlig men bra indikatorart. Hittad i Holmtorpet, Hästlösa, Sångkärrsbacken, Västsura ekhage, Kohagen, Norrby, Muren m fl.

Hygrocybe quieta Luktavaxskivling. Kategori NT. Holmtorpet 1998.

Lycoperdon caudatum Kärröksvamp. Kategori VU. Tre lokaler 1998, i fuktigare betesmark i Holmtorpet, Gatstugan och Muren. Ny för landskapet Vsm.

Oligoporus cerifluus Hängticka. Kategori VU. Ett överraskande fynd i betad strandskog väster St Nadden, hösten 1999, på granlåga.

Perenniporia medulla-panis Brödmärgsticka. Kategori NT. Ovanlig ticka på ek. På stubbe i Västsura ekhage 1999.

Phellinus populicola Stor aspticka. Kategori NT. Gatstugan, på solitär asp, i beteshagen.

Porpoloma metapodium Svartnande narrusseron. Kategori VU. Sällsynt art. Tre små grupper 10 och 40 meter åtskilda i Muren 1998, som tycktes vara ett bra Porpoloma-år. (Fynd i bl a stockholmstrakten och Västergötland). Enda kända lokalen i landskapet Vsm.

Ramariopsis crocea Saffransfingersvamp. Kategori VU. Hittades i Muren 1998. Ny för landskapet Vsm.

Tremellodendropsis tuberosa Skruvbusksvamp. Kategori VU. Ångssvampsåret 1998 noterad från två lokaler; Elingbo (2 fynd), och Seglingsberg (Rabo). Fynden gjorda i torra naturbetesmarker. Ny för landskapet Vsm.

Xylobolus frustulatus Rutsinn. Kategori NT. Skinnsvamp på ek. Västsura ekhage, på undersidan av grov ekgren, 1997 och 1998.

Citerad litteratur

Boertmann D; Vokshatte, (Nordeuropas svampe - bind 1), Foreningen til Svampekundskabens Fremme 1995.

Gärdenfors, U 2000. Rödlistade arter i Sverige 2000. ArtDatabanken, SLU, Uppsala.

Hallingbäck, T & Aronsson, M. 1998.

Ekologisk katalog över storsvampar och myxomyceter. ArtDatabanken, SLU, Uppsala.

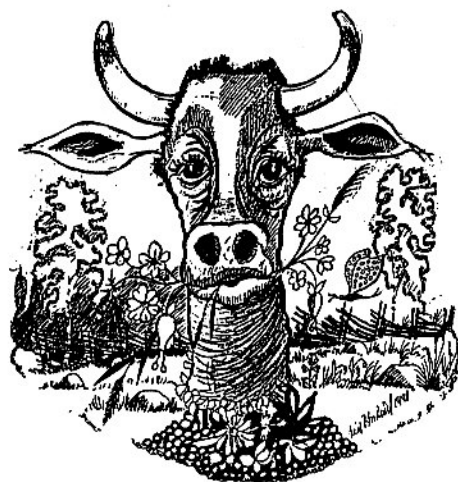
Ingelög, T. Floravård i jordbrukslandskapet, skyddsvärda växter, SLU, Uppsala, ISBN 91-971255-7-1.

Kaufmann, H, m fl, 1990: Västmanlands svampar. Västmanlands naturvetenskapliga förening, svampsektionen.

Larsson, K-H, 1997: Rödlistade svampar i Sverige. Artfakta. ArtDatabanken, SLU, Uppsala.

Nitare, J 1988: Jordtungor, en svampgrupp på tillbakagång i naturliga fodermarker. Svensk Botanisk Tidskrift 82: 341-368

Ryman, S & Holmåsén I, 1992, Svampar. En fälthandbok.

Det måste finnas kor!

Teckning Leif Blomkvist

Sett och hört i markerna

Sammanställt av Mikael Leppälampi

Text och teckningar

Sedan jag sist skrev "Sett och hört" kan nu ett nytt årtusende skrivas. Det bryr sig förstås inte fåglarna om, för naturen har ju sin gilla gång ändå. De som gått i skogarna under vintern, har säkert uppmärksammat hur tyst det varit, då våra vanliga fåglar som siskor, korsnåbbar och sidensvansar har varit borta. De två förstnämnda flyttade söderut och sidensvansen hade inga bär att äta. Även strömstararna har varit få i våra vattendrag. För pärlugglorna tog maten, (smågnagarna), slut i vinter. Beviset för det kom under våren, efter alla ugglevändor man gjorde. Det var tyst! Endast fem ropande pärlugglor har rapporterats.

Längre fram på våren bjöds det på positiva fågelhändelser. Vårfåglarna anlände rekordtidigt och de sommarfåglar som är datumflyttare, kom drygt en vecka tidigare än normalt. (Se sidan med vårfåglarnas ankomst).

Uppgifterna till summeringen har jag hämtat från Sören Larssons sammanställning "Fågellivet i Surahammars kommun". Den ges ut månadsvis till rapportörerna.

Vid Håkanstorp, Haga, fanns ett 20-tal steglitz på en träda den 20/11. Vid sju minusgrader och vinterväder stöttes en

kvardröjande morkulla ur ett dike vid Harkärret. Vid fågelbord på Blåbärsvägen, Sura, sågs 10 bergfinkar och 2 bofinkar 2/12. Knölsvan, knipa och storskrak övervintrade i Kolbäckån. En kungsfiskare fanns vid Sura bruks västra avlopp till Östersjön 14 - 28/1. Stora orrflockar har rapporterats under vintern, men på spelplatserna under våren, uppträdde inte nämnvärt flera tuppar.

Gråspett har setts på följande platser; ett par i januari vid Glåpen, 1 ex Ståltorp 15/2, samt en ropande vid Färmansbo urskog 27/2. Tre fynd av tretåig hackspett föreligger; från Långsjön 5/1, den 7/1 vid Klysen och Uvberget, samt färsk "ringningar" på gran väster om Felingen 28/4. Nötkråka har varit framme vid fågelmatning under vintern, med 3 ex vid Glåpenbadet och 1 ex vid Svensbyn. Vid Ingelstorp i Virsbo sågs 2 ex 7/1. Två bofinkar fanns vid ett fågelbord vid Storgården i Virsbo 4/1. Det har varit fler fynd av bobergfink än vanligt vid matningar den gångna vintern.

Under januari-mars har många fynd av kungsörn gjorts. Nämnvärt är 7 ex över skogarna väster om Ramnäs 6/2. Även fynd av havsörn har varit ovanligt många under jan.-april. Många

gångar har det säkert rört sig om samma fåglar. Ett ovanligt vinterfynd av **fiskmåsar**, (2 ex), sträckande norrut vid Seglingsberg, 12/2. Vid Felingen sågs en **hornuggla** jaga 20/2. **Gårdsmyg** har rapporterats med tre vinterfynd; Turkiesjön 15/1, ramnäsforsen 28/1 samt från Lisjöviken 22/2.

Råka har setts i kråkflockar på följande platser; Gnien 29/2 och 12/3, Lisjö ängar 22/3, Felingen 26/3 samt Lisjö Gård 18/4. Isbelagda sjöar och lågt vattenstånd gjorde att färre **sångsvanar** än vanligt rastade i området. Som mest sågs 340 ex i Gnien 21/3 samt 80 ex vid Lisjö ängar 21/3. En **mindre sångsvan** sågs vid Skärpan 25/3 samt en vid Högbyröden 31/3. I en sträckande sädgåsflock över Åliden 21/3 fanns med en **spetsbergsgås**. Spetsbergsgås rastade även vid Lisjö ängar mellan 21/3 - 11/4.

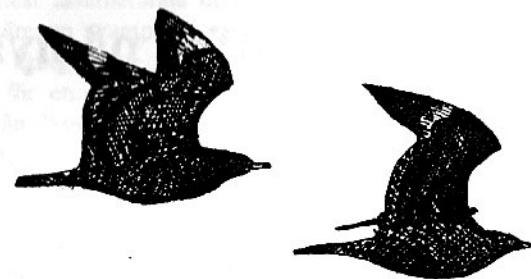
Över golfbanan i sura sågs en **vit-kindad gås** sträcka med i sångsvansflock 20/3. Den 25/3 rastade en vit-kindad gås vid Gnien. 21/3 observerades en **prutgåsa** på samma plats. Någon dag tidigare sågs en ensam prutgåsa vid Tysslingen i Närke och senare vid Askövik. Udda datum tyder på att fågeln var en rymling från någon fågelpark.

En **berguv** hördes ropa vid Lilla Vallsjön 18/3. **Sparvuggla** har hörts på ett 20-tal lokaler, vilket är ovanligt mycket. Lyckad häckningssång i fjol för småfåglar kan vara anledningen till sparvugglornas framgång. Även för **kattugglan** verkar det ha gått bra, ett 10-tal har hörts. **Träd-**

lärka har hörts sjunga på följande lokaler; Snickarbacken 26/3, Timmermossen 28/3, Usträngsbo 29/3, Hovgårdens motorbana 1/4 samt Västsura ekhage 11/4. 28/3 kom en rekordtidig **svart röstjärt** till Virsbo Bruk, 18/4 sjöng en hane på bruksområdet i Sura. Flera **snösparvsflockar** på upp till 20 ex har rastat vid Gnien i mars. Fynd av **storskarv** ökar i kommunen. Vid Virsbojön sågs 1 ex 8/4 och 5 ex 24/4, Glåpen 1 ex 21/4 och vid Västersjön 2 ex 30/4.

En gammal **bläsgås** sågs sträcka vid Gnien i en sädgåsplog 15/4. **Grågäsen** har nu etablerat sig i kommunen. Troliga häckningar har rapporterats från Lisjö ängar, lisjöviken, Norrsjön, Gnien, Glåpen och Turkiesjön. Den 11/4 fanns hela 620 **gräsänder** vid Lisjö ängar, **stjärtand** fanns med 3 par 19/4 och **årta** med 6 ex 22/4. Vid Högbyröden sågs 9 **skedänder** 27/4. **Sothöns** (68 ex) rastade på iskanten i St Nadden 7/4 och den 18/4 fanns 70 ex i Turkiesjön. På samma lokal fanns även 30 **vigg** samma dag. Ett par **bergand** ingick i en viggflock i St Nadden 27/4. I Glåpen låg ett **alfågelpar** 27/4.

Sjöorre har setts med de största flockarna någonsin i kommunen. Den 24/4, då det tillfälligt blåste frisk NO-vind, rastade i Sörsjön 54 ex, i Glåpen 49 ex och över Hovmossen sträckte i trädtoppshöjd 33 ex. 71 **knipor** låg i Västersjön 7/4 och i Glåpen hela 136 ex. **Salskraken** anlände till Glåpen i islossningstid och som mest sågs 39 ex. De fanns kvar april månad ut. Så sent som 26/4 fanns 23 ex kvar. **Småskrake** har setts med 1 ex i St Nadden

TVÅ LABBAR AV MÖRK FAS
STRÄCKTE FÖRBI GNIEN 30/4.

16/4, Sörsjön 18/4, Gnien 23/4, och med 4 ex i Sörsjön 30/4.

En hane av **Pilgrimsfalk** satt på en stolpe på Sörbyängen 16/4 och vid samma lokal 30/4 jagade en gammal **ängshök** (hona). 28/4 fanns en **rörhöna** i Turkiesjön. I mitten av april fanns 4 **mindre strandpipare** vid Högbyröden. En **rödspov** rastade på kvällen den 27/4 på säterängen vid Gnien. **Dammsnäppan**, som är sällsynt hos oss, rastade med 1 ex bland grönbenor och gluttsnäppor vid säterängen 28/4.

En **skärpiplärka** sågs vid Högbyröden 23/4. Nordliga vindar första halvan i april gjorde att ett stort antal fynd av **vinterhämling** gjordes på våra större gårdar. **Ringtrastar** har setts på följande platser; Västsura ekhage 18/4, Lisjö Gård 18/4, 2 ex Åliden 23/4, Glåpenbadet 24/4.

NV-vindar i mitten av april kan ha gjort att flera ringtrastar än normalt rastade hos oss, då de annars flyttar norrut i en västligare bana. En **pungmes** hördes och sågs i lisjöviken 19/4. Det är första fyndet av arten i kommunen.

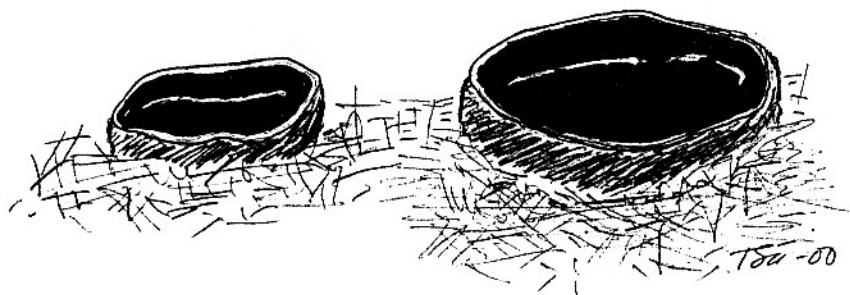
Stenknäck har setts vid fågelbord på följande platser; Blåbärsvägen 1 ex 6/4, Dalskogsområdet 1 par 23-25/4, Stavtorpsområdet 2 par 19-22/4 samt 1 par vid Lövvikstorp 27-30/4. Dessutom hördes sträckande stenknäck över skogarna väster om Seglingsberg 18/4 och 21/4. Vid Storängens västra del rastade 4 **lappsparvar** 26/4.

Slutligen sågs 2 **labbar** av mörk fas komma sträckande på låg höjd över Gnien den 30/4. Labb ses inte årligen i kommunen.

Tio år se'n sist!

Bombmurklan påträffad på nya lokaler

/av Tom Sävström Text och teckning

Vid snösmältningstiden, kring mitten av april 1991, gjorde jag det uppmärksammade fyndet av bombmurklan *Sarcosoma globosum* i en barrskog väster om Ramnäs. Den var tidigare inte känd från ramnästrakten. Typiskt var att markägaren Stora skog AB samma vår hade planerat avverkning av den skog där fyndet gjordes. Skogsbolaget sparade en liten "kil" kring själva växtplatsen. Skogen öppnades därmed för sol och vind som medfört ett torrare klimat på växtplatsen. Detta har sannolikt missgynnat bombmurklan, som inte visat sig igen efter ingreppet.

Så kom våren på det nya årtusendet och den kom tidigt. Och tidigt gick också vi i svampgruppen ut för att se om det tilltagande ljuset och värmen förmått locka fram några vårprimörer bland svamparna.

Lars Bsenko har några fina områden kring Jobsbo och Rönningstorp som han gärna besöker. Sista april, innan vintern på allvar "rasat ut", hittade Lars 1 exemplar av denna märkliga svamp, växande i barmattan i granskog, mellan de båda nämnda torpställena.

Inspirerad av detta fynd bestämde jag mig för att dagarna därefter besöka några gamla granskogar och inrikta sökandet speciellt efter bombmurklor. Och på kvällen den 3 maj hade jag turen att pricka rätt. I ett granskogsområde mellan väg 252 och Storängen växte 4 bombmurklor i barmattan under en gran. I samma skog växer bl a knärot och lackticka. Ytterligare några liknande granskogar besöktes de närmaste dagarna men inga flera bombmurkelfynd gjordes.

Bombmurklan är utan tvekan en av skogens mest fascinerande uppenbarelser, en säregen svampart i vår svenska natur. Enligt uppgifter tar det ca 14 dagar för en bombmurkla att utvecklas från "knoppstadiet", synligt i barmattan, till fullt utvecklad fruktkropp. De bombmurklor vi fann dessa dagar bör således ha börjat växa i mitten av april. De fyra fruktkroppar jag fann i Ramnäs 1991 (13 april) torde ha börjat växa runt den 1 april. Fruktkropparna kan troligen utvecklas i lufrummet under snön, som håller en ganska konstant temperatur kring ± 0 grader.

Bombmurklan bryter ned granbarr och växer i sandig - moig granskog. Den gynnas dessutom av rejäla vintrar med djupt snötäcke. Svampen samlar på sig en ansevärd mängd vatten och blir märkligt tung. Den kan väga nära ett halvt kilo. 1986 publicerade Karin Martinsson och Johan Nitare en artikel med rubriken "Bombmurklan, *Sarcosoma globosum*, en hotad svamp". De framhåller där; att bombmurklan indikerar en skyddsvärd skogstyp och att samtliga lokaler bör bevaras.

En koncentration av äldre svenska fynd av bombmurkla finns på rullstensåsar i Mälardalen. I nämnda publikation nämns följande faktorer som orsak till de många fynden i Mälardalen och dess närhet: sandiga och kalkhaltiga ässediment, gammal granskog, lång skoglig kontinuitet och tidigare skogsbete. Till vissa delar stämmer denna beskrivning väl in på

de tre nu kända lokalerna i Surahammars kommun.

Svartgubben har minskat!

Det lustiga norska namnet på bombmurklan är svartgubbe! Tyvärr tros den vara "sannsynligtvis utgangen" i Norge. Men fullt så allvarlig är inte situationen för arten i Sverige, men den har minskat också här. Vid återinventering av 90 gamla lokaler för bombmurkla i Mälardalen under våren 1985 återfann Martinsson & Nitare bombmurklan på bara sex lokaler, trots gynnsam säsong med snörik vinter. Flertalet av de 90 lokalerna anträffades på 1940- och 1950-talet. Som tänkbara orsaker till bombmurklans tillbakagång i mälardalen under andra hälften av 1900-talet nämner Martinsson & Nitare grustäkt, kalhyggesbruk, skogsbetets upphörande och försurning.

De senaste tio åren har dock nya lokaler börjat upptäckas och det beror bl a på ett stigande svampintresse. Intensifierat sökande kommande vårar kan förhoppningsvis leda till ytterligare någon eller några nya lokaler med bombmurklor i suraskogarna. Tyvärr är det inte så många naturintresserade som i skiftet april-maj vandrar i granskogen. Men en mera lockande "morot" än bombmurklan är väl svårt att finna.

De granskogar i vår kommun där bombmurklor idag växer bör skyddas som nyckelbiotoper!

"VäxtNytt"

Mossnycklar i gammal sidvallsäng

I förra numret av Mergus utlovades en rapport från markerna söder om Baståsen. Lars Bsenko var där på sensommaren 1999 och inventerade svamp. Han fann då ett 10-tal orkidéer som han ansåg vara något annat än Jungfru Marie nycklar, den annars vanligaste orkidén i våra fuktigare skogs- och myrmarker. Men hos dessa exemplar var blommorna mycket mörkt blodröda eller rödlila.

På kvällen den 4 juli gjorde vi sällskap till platsen för att närmare studera orkidéerna. De var ganska överblommade och därför svåra att identifiera. Biotopen är ett källpåverkat kärr, sluttande ganska kraftigt mot nordost. I kärrets övre del trycks upp en stor kalkkälla, vars vatten gör kärret tämligen blött. För hundra år sedan var här sidvallsäng, (ekonomiska kartan från 1907).

Vid ytterligare ett besök jag företog till kärret, den 10 juli, hittade jag också orkidén spindelblomster, samt ett mycket fint svampfynd i kärrets vitmossematta, nämligen sumpåkerskivling, (*Agrocybe paludosa*). Förutom ovan nämnda växter i kärret kan också nämnas revlummer, slätterblomma, klotpyrola, blodrot, flaskstarr, nålstarr, strängstarr, sumpstarr, olvon och rikt med Jungfru Marie nycklar.

Den 18 juni i år (2000) var jag till kärret tillsammans med Arne Persson för att studera bl a nämnda orkidéer, som nu fanns med fem blommande exemplar. Vi blev tämligen överens om att det lutade åt det svåra komplexet, innefattande sump- och mossnycklar. Vi tog hand om ett par stödblåd för hemmastudier i stereomikroskop, för att försöka komma närmare en lösning på problemet. Kantcellerna på stödbladet var tydligt sågade, vilket stämmer väl in på mossnyckeln, *Dactylorhiza sphagnicola*.

Vid detta besök hittade vi i gransumpskogen längre norrut ett fint bestånd med dvärghäxört, samt repestarr. På ett par ställen, (bl a i kärret), blommande ytterligare en orkidé, korallrot. Området har högt skyddsvärde. Markägare är Snefringe härads allmänning.

Dessa och flera andra rara växtfynd i våra skogsmarker har som bekant gjorts i källpåverkade översilningsmarker - något att ha i minnet när Du botaniserar i markerna.

Tom Sävström

I sparvugglans skog

Den 15 april i år besökte jag gammelskogarna på Ulvsbomuren. Där kan man vandra i skogar med gamla grova träd, ett skäl till varför jag ofta söker mig dit. Har med åren blivit ganska förtrogen med dessa skogar.

Teckning: Mikael Leppälampi

Hade just passerat en gallrad tallskog där korparna skridit till häckning. Fåglarna varnade högljutt och följde mig med sina skarpa blickar tills jag var på betryggande avstånd från boplatsen. Tankarna for iväg till början av 1960-talet, då jag tillsammans med Martin Bergius besökte en korphäckning mellan Klysen och Målsjöarna. På den tiden var det en sensation. Korpen har sedan dess återerövat "förlorat land" och några par häckar nu årligen i kommunens skogar.

Ulvsbomurens korpar gör en sista lov över mig och flyger så åter till sitt bo, där ungar snart ska kläckas, om det inte redan skett. De stora svarta fåglarna är som bekant tidigt ute med sina häckningsbestyr.

Nu får jag istället höra ett fasligt liv i trädskronorna ett stycke bort. Går mot det nästan öronbedövande "tjattret" från ivrigt varnande småfåglar. Stor flock bergfink och mesar är märkbart irriterade, men knappast av min närvaro. Nej, högt upp i en tall sitter en sparvuggla och putsar fjäderdräkten, tillsynes helt oberörd av uppståndelsen.

Sparvugglan är en dagaktiv uggle och skicklig jägare. På menyn står sorkar, möss och småfåglar. Så fink och mes har all anledning att vara på sin vakt. "Vem bryr sig", tycks däremot trädskryparen tänka. Från furan närmast uggulan sjunger han upprepat ut sin spröda sångstrof. Klockan har hunnit bli 9.15 och solen skiner.

Efter en stund hörs sparvugglehanens taktfasta flöjtande i närheten. I hackspettliknande "guppande" flykt kommer han farande mellan furustammarna och slår till på samma gren som honan. Genast genomförs en parning och under akten hörs ett småfågelsliknande kvitter.

Hanan flyger till en fura intill och börjar åter spela sin vårvissling. Honan lämnar sin gren och flyger mot hanen och kvittret hörs snart igen, avslöjande en upprepad parningsakt.

I närheten står botallen med minst fyra hackspettshål. Klockan närmar sig 10.00 och jag drar vidare. Bakom mig tonar ugglehanens visslingar sakta bort.

Tom Sävström